

A zenei fragmentológia mint könyvtörténeti segédtudomány*

A zenei fragmentológia kifejezés új keletű, ezért magyarázatot kíván. A kódex-töredékek kutatásán belüli önálló részterület megragadására és elkülönítésére szolgáló terminussal először 2018-ban, az oxfordi Magdalene College illusztris zenetudományi szimpóziumának témakiírásában találkoztunk, majd az előadásokat közreadó kötet alcímében: *Studies in Musical Fragmentology*.¹ A címadást feltehetően a Fribourgi Egyetem 2018-ban elindított *open access* folyóirata, a *Fragmentology* ösztönözhetette, amely a világ legjelentősebb digitális töredékkutató „laboratóriumát”, a *Fragmentariumot* tudhatja háttérében. Ez utóbbiak ötletgazdája, Christoph Flüeler, a Fribourgi Egyetem középkori kéziratokkal foglalkozó professzora az említett oxfordi konferencián tárta a muzikológusok elé a töredékkutatást új (interdiszciplináris) alapokra helyező online kezdeményezés nagyszabású tervét.² A *musical fragmentology*/zenei fragmentológia elnevezés azóta – kis túlzással – az egész világon elterjedt a kottás kódexlevelekkel foglalkozó zenetörténészek, gregoriánkutatók körében, ezért esett rá választás, amikor 2019-ben megalakult Lendület-kutatócsoportunk.³ Úgy tűnt, a zenei fragmentológia a digitális jelzővel kiegészülve egyrészt alkalmas a vizsgálatok tárgyának,

* A tanulmány a Lendület Digitális Zenei Fragmentológia Kutatócsoport (LP-2019-2-2020) és a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. Ezúton szeretném megköszönni Diós Istvánnak és Eva Veselovskának a könyvtári kutatómunkához nyújtott támogató segítséget. Külön köszönettel tartozom Hende Fanninak segítő észrevételeiért.

¹ Giovanni VARELLI (2020), ed., *Disiecta membra musicae: studies in musical fragmentology*. Berlin–Boston, De Gruyter. (Studies in Manuscript Cultures, vol. 21.)

² A *Fragmentarium* a világ legnevesebb könyvtárainak középkori kódex-töredékeit dolgozza fel és teszi digitálisan elérhetővé azok fotóit és leírásait, ezzel együttműködésre és közös gondolkodásra hívja a középkorral foglalkozó társtudományok művelőit. A *Fragmentology* című folyóirat szerkesztői előszavában a fragmentológia név eredetére is fény derül, a terminust egy spanyol kutató használta először az 1980-as években. Vö. Anscari MUNDÓ (1985), Comment reconnaître la provenance de certains fragments de manuscrits détachés de reliures, *Codices manuscripti* 11. 116–123, 116. Vö. továbbá William DUBA – Christoph FLÜELER (2018), *Fragments and Fragmentology* (editorial). 1–5. (DOI:10.24446/a04a)

³ A kottás kódex-töredékek rendszeres kutatására jött létre 2019-ben az MTA Lendület Digitális Zenei Fragmentológia Kutatócsoport. Témavezető: Czagány Zsuzsa, kutatóhely: ELKH BTK Zenetudományi Intézet.

forrásterületének világos és logikus körbe határolására. Másrészt keretbe tudja foglalni azokat a XXI. századi módszereket, amelyek a gregorián-kutatás hagyományos, háromosztatú (liturgikus-paleográfiai-dallami) elemző szempontrendszerével egyesülve elősegítik a fragmentumok azonosítását, és ezzel évről évre halványítják a forráshiánnyal küszködő középkori magyar zenetörténeti feltárás fehér foltjait.

Fontos azonban megjegyezni, hogy a zenei kódextöredékek vizsgálata Magyarországon bejáratott úton haladhat: a forrásterület kutatása komoly előzményekre tekint vissza. Egyrészt Mezey László dolgozott ki teljes kutatási tervet a magyar gyűjteményekben lappangó kódextöredékek feltárására, amelyet az általa 1974-ben alapított *Fragmenta Codicum* kutatócsoport, majd annak új intézményi keretek között működő utódja, az ELKH-OSZK *Fragmenta et Codices* Kutatócsoport valósított-valsít meg.⁴ Másrészt a zenei tartalmú fragmentumok önálló gyűjteménybe foglalása is ekkoriban kezdődött: a zenetörténész Szendrei Janka 650 kéziratot katalogizált 1981-ben,⁵ s ezzel lefektette a hazai zenei fragmentológia alapjait. A 650 úgy is jelentős szám, ha figyelembe vesszük, hogy a feltárt zenei kódextöredékek mennyisége azóta megsokszorozódott.⁶

Nem tagadható ugyanakkor, hogy az egyre kontúrosabb alakot öltő gregorián diszciplína az önállósodási törekvések dacára továbbra is több tudományterület határmezsgyéjén egyensúlyoz. A zenei fragmentológia művelője mindenekelőtt a borítónak szétvágott középkori, liturgikus dallamokat őrző anyakódex nyomába ered, az eredeti kézirat minél teljesebb rekonstrukciójára törekszik a fennmaradt kódexrészek alapján, még abban az esetben is, ha csak egyetlen pergamencsík áll rendelkezésére az azonosításhoz. Sok esetben egy ilyen kis rész alapján is sikerre vezethet az egykori könyvműfaj, énektétel, liturgikus időszak és funkció meghatározása. A kottaelemkből következtetünk a provenienciára, korra vagy a másolóműhelyre, míg a pergamen levél kiállításának jellemzői és a hangjegyírás alapján aprólékos képet alkothatunk az anyakódex háttérében álló egykori intézményről, annak írásbeliségéről-színvonaláról.

A kutatócsoport működésének harmadik évében ugyanakkor világosan látszik, milyen további kihívásokat, lehetőségeket rejt a vizsgálatsorozat.

⁴ Vö. MEZEY László (1978), *Fragmenta Codicum*. Egy új forrásterület feltárása. (1974. január – 1975. február.), *MTA I. Oszt. Közleményei* 30. 65–90.

⁵ SZENDREI Janka (1981), *A magyar középkor hangjegyes forrásai*. Budapest, MTA Zene-tudományi Intézet. (Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez, 1). 97–122 (F jelzésű források).

⁶ A Lendület Digitális Zenei Fragmentológia Kutatócsoport *Fragmenta Manuscriptorum Musicalium Hungariae Mediaevalis* weboldala számos olyan kottás töredék leírását tartalmazza, amely újonnan került napvilágra, azaz Szendrei Janka katalógusából még hiányzik. Ennél is több az azóta feltárt, ám még feldolgozatlan töredékek száma. Vö. <http://fragmenta.zti.hu/>

Például hogyan vezet út a pergamenlevelektől az őrzőköteteken át a kora újkori művelődéstörténet egyes intézményeinek könyvtörténete felé, s miképp csábítják az új ösvények a középkori zenetörténet kutatóját, ha csak ideiglenesen is, saját komfortzónájának elhagyására.

Már 2018-ban, a II. Scriptorium konferencián felhívtuk a figyelmet a zenei töredékkutatás eredményeinek sokoldalú felhasználhatóságára, ám azóta tovább gyarapodott a tudásunk, amelyhez olykor szűkebb szakterületünkön és korszakunkon túllépve jutottunk el. E tanulmányban a zenei fragmentológia és a kora újkori könyvtörténet néhány izgalmas találkozási pontjára mutatunk rá.

A XVI–XVII. század könyvkötészeti gyakorlatában az elavult-feleslegessé vált középkori kódexek, közöttük kóruskönyvek leveleit olcsó, tartós és az elegáns kottairásnak köszönhetően tetszetős könyv- és iratborítóként, előzéklapként, tömítőanyagként újra hasznosították. Jóllehet elsőre barbárságnak tűnhet a régi kódexek szétvágása, ám még a kézirat iránt érdeklődő mai szakember sem csak a veszteséget tapinthatja az eljárás mögött. A kimetszett kódexlevelek – az eredeti teljes kézirat darabjai – ugyanis általában nemhogy nem pusztultak el, de egy teljesen hétköznapi funkcióban lehetőséget kaptak a túlélésre. A borítótöredékek évszázadok múltán is fellelhetők *in situ*, az őrzőkötetekkel együtt, megengedve együttes vizsgálatukat úgy, hogy a pergamen borítóból és az abba kötött könyvből nyerhető adatok együtt formáljanak kerek, rétegzett történetet. Ahogy a possessorbejegyzés elárulhatja a könyv tulajdonosának személyét, úgy egy kódexlapba kötött levéltári iratesomó a borítónak szétvágott kódex eredetére utalhat. A levéltári akták-jegyzőkönyvek bekötéséhez szükséges pergament többnyire az iratok közvetlen környezetéből szerezték be az intézmények, így például a kolozsmonostori hiteleshely dokumentumát fedő, Budapesten és Kolozsvárott a közelmúltban egyesített antifonále-töredékek egyike⁷ láttán helyesen következtethettünk arra, hogy a borítónak szétvágott kódex Kolozsvár környéki, azaz erdélyi egyházmegyes kóruskönyv lehetett egykor. Ezt a véleményt utóbb a zenei analízis (dallami-tartalmi-zenei paleográfiai vizsgálat) is alátámasztotta.⁸ Tisztán hordozókönyvek esetében sajnos kevesebb fogódzó áll rendelkezésre az azonosításhoz.

---

⁷ Vö. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár F 15 Protocollum No. 1. [1629–1638].

⁸ Vö. GILÁNYI Gabriella, Adrian PAPAĀAGI (2019), *Membra disiecta from a Transylvanian Antiphonal in Budapest and Cluj*, *Fragmentology. A Journal for the Study of Medieval Manuscript Fragments* 2. 5–34. (DOI:10.24446/tk.50). A vizsgálat által feltárt egy darab hordozódokumentumról és három hordozókönyvről átfogóan, s a könyvkötés körülményeinek értékelésében és az erdélyi antifonále azonosításában néhány ponton továbblépve vö., HENDE Fanni (2020), *Egy erdélyi antifonále provenienciájának kérdései*. In HENDE Fanni – KISDI Klára – Ko-

Feltárásaink kétségtelenül legizgalmasabb esete, amikor ugyanazon kottás kódex szétszabdalt fóliódarabjait több helyen, több könyv vagy dokumentum borítójaként találjuk meg. E kottás pergamendarabok virtuális egyesítése során a hordozókönyvek beírásai általában két irányban vezetnek tovább a kutatót. Bizonyos esetekben az adatok szerteágazók. Például a possessorok, a könyvkötésre utaló nyomok nem kötődnek egyetlen intézményhez, közösséghez, személyhez. Ha például világi könyvkötőműhelyek állnak a háttérben, amelyek a kottás pergamenhez például vásárlás útján juthattak hozzá, aztán véletlenszerűen használták fel a különféle darabokat a megrendelő igénye és pénztárcája függvényében. Szemléletes példát kínál a széttartó hordozókönyv-adatokra a középkor legmonumentálisabb hangjelzett kódexének, a XV. századi *Váradai Antifonále* töredékeinek rekonstrukciója, amelyet nemrégiben Czagány Zsuzsa végzett el.⁹ A váradai kódexekből szinte minden magyarországi és határmenti történeti könyvgyűjtemény őriz egy-két darabot, s hogy a töredékek feltárása még egyáltalán nem zárult le, arról a legfrissebb töredékfeltárások tanúskodnak.¹⁰

A kora újkori könyvtulajdonosoknak egy másik csoportjában a kottás pergamenkötések és az őrzőkötetek egy irányba mutatnak, s így mind az anyakódexre, mind az adott intézmény könyvkultúrájára nézve koncentráltabb adatokkal szolgálnak. Az elmúlt években több ízben fedeztünk fel olyan, egyazon kódexből kimetszett gregorián kódexleveleket, amelyeket nagy távolságban lévő gyűjteményekben őriznek, ennek dacára többé-kevésbé egyetlen nagy korábbi intézményi keretbe foglalható: valamiképp a ferences rend könyvgyűjteményeihez kapcsolódó ősnymtatványokat, antikvákat fedtek.¹¹

Ha megvizsgáljuk a kódexrészeket, többnyire azt találjuk, hogy a borítónak használt levelek a rend közvetlen környezetéből valók, s a kódexekből kimetszett fóliókat hasonló – szűkebb – körben használták fel könyvkötés-

RONDI Ágnes (szerk.) (2020), „Mestereknek gyengyének”. *Ünnepi kötet Madas Edit hetvenedik születésnapjára*. Budapest, Szent István Társulat, 79–91.

⁹ CZAGÁNY Zsuzsa (2019), *Antiphonale Varadinense s. XV, Vol. I–III*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont. (Musicalia Danubiana, 26.)

¹⁰ Új Zalka-töredékről értesülünk Hende Fannitól, aki a szegedi Somogyi-könyvtár gyűjteményében talált újabb levélrészre. Lendület-kutatócsoportunk 2022. februári kolozsvári tanulmányútján is nagy valószínűséggel a váradai kódexsorozatból azonosított még egy pergamenborítót a Kolozsvári Egyetem Könyvtárban (Biblioteca Centrală Universitară).

¹¹ Vö. GILÁNYI Gabriella (2019a), 15. századi erdélyi antifonále-töredékek és ferences hordozókönyveik. In K. MARKALY Aranka (szerk.) (2019), *Csiki Székely Múzeum Évkönyve*, XIII–XIV. Csíkszereda, Csiki Székely Múzeum. 95–110. A németújvári (Güssing, Ausztria) ferences kolostor könyvtárában 14 könyvet ugyanazon erdélyi antifonáléból kimetszett kódextöredékbe kötöttek. Vö. GILÁNYI Gabriella (2019b), *Mozaikok Erdély ismeretlen gregorián hagyományából. Egy Anjou-kori antifonále töredékei Güssingben*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet, Régi Zenetörténeti Osztály. (Resonemus pariter. Műhelytanulmányok a középkori zenetörténethez, 1.)

hez. Talán nem szükséges hangsúlyozni, milyen fontos ez a felismerés. A zenei kódexlapok egyesítése, az anyakódex utáni nyomozás ilyen esetekben akár a kora újkori könyvtárak helyreállítását, vagy legalábbis a nagy, egykor összetartozó könyvállományok kiegészítését segítheti, ahogy fordítva, a borítónak szétvágott kódex története gyakran kiolvasható a kötetet fedő kódexlap zenei-liturgikus tartalmából, amely egyúttal arra is utal, vajon milyen körülmények között juthatott a ferencesekhez a kötet.

A könyvkötés körülményeit sajnos az esetek többségében nem rekonstruálhatjuk, úgy tűnik, olykor maguk a ferences testvérek végezték el ezt a feladatot egy-egy könyvtárrendezés során, oly módon, hogy részben saját régi kóruskönyveiket vágták szét a kötéshez. Mint a gyöngyösi ferences rendház *Historia Domusa* hírül adja, 1755-től is könyvtárrendezésre, egyes kötetek újrakötésére került sor,¹² amelyhez egy pszaltériumot és egy graduálét is felhasználtak. Ahogy azt Szendrei Jankától tudjuk, a középkorban a rend nagy gondot fordított a liturgikus énekhez szükséges kóruskönyvek másolására, s a kódexeket a tagok itt maguk készítették az internacionális előírások szerint.¹³ Minden jel arra utal, hogy a ferences rendnek a középkorban sok kottás liturgikus kódexe lehetett; ebből kevés teljes kódex maradt fenn (lásd például Csíksomlyói graduále, pszaltérium, nokturnále¹⁴), viszont annál több töredékforrás tanúsítja az egykori gazdagságot. A gyöngyösi ferences őrzőkönyvek kódexborítóiból pl. egy közel teljes graduále rekonstruálható, ahogy arra Szendrei Janka rávilágított.¹⁵ Nem nehéz azonosítani és egyesíteni a ferences graduále maradványait: mind szabványos kvadrát notációval készültek, a dallam- és szövegfoszlányok mögött a középkori ferences kuriális hagyomány zenei tételrendjét, válogatását, ének-dallamait ismerhetjük fel. Szendrei szerint a gyöngyösi ferences kolostor őrzőkönyveiről rekonstruálható 113 darab kottás fólió (vö. *Gyöngyösi graduále*) darabjait használhatták fel a könyvek 1755-ös újrakötésére. Ha tehát ugyanebből a graduáléból más gyűjteményekben is ismerünk fel részeket, akkor azok őrzőkötetei nagy valószínűséggel egykor szintén Gyöngyösön lehettek. Kutatócsoportunk tagjai nemrég két új fóliót dokumentáltak ebből

¹² FÁY Zoltán (2013), Adalékok a Göngyösi Ferences Könyvtár történetéhez. In MEDGYESY S. Péter – ÖTVÖS István – ÓZE Sándor (szerk.) (2013), *Nyolcszáz esztendő a ferences rend. Tanulmányok a rendi lelkiségről, történeti hivatásáról és kulturális-művészeti szerepéről*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti konferenciák, 8/2.) 1166–1183. 1167.

¹³ SZENDREI Janka (1984), XV–XVII. századi zenei emlékek Gyöngyösről és Gyöngyöspatáról. In HAVASI Péter – KECSKÉS Péter (szerk.) (1984), *Tanulmányok Gyöngyösről*. 179–194. 179.

¹⁴ Vö. MUCKENHAUPT Erzsébet (1999), *A csíksomlyói Ferences Könyvtár kincsei. Könyvleletek 1980–1985*. Budapest–Kolozsvár, Balassi Kiadó, Polis Könyvkiadó. 95–97. PSALTERIUM ordinis fratrum minorum, jelzet: I. 2. A IV 1/5264., GRADUALE de tempore, jelzet: I. 3. A IV 2/5261., NOCTURNALE, jelzet: I. 4. A IV 3/5266.

¹⁵ Vö. 13. lapolji jegyzet.

a graduáléból Szatmárnémetiben a Szatmári Műemlékkönyvtár két könyvének,¹⁶ következőképp nem csak a meglévő possessorbejegyzés, de a kódexborító maga is bizonyítéka annak, hogy a kötetek Gyöngyösről kerülhettek Szatmárba, valószínűleg 1913-ban, amikor a ferencesek több száz évnyi távollét után visszatértek a területre.¹⁷ Nem egyedi eset, hogy rendi gregorián kódexeket metéltek szét könyvborítónak, erről a németújvári leletcsoport is tanúskodik: a ferencesek saját használatára készült egykori rendi antifonáléjából összesen 27 könyvborítót azonosíthatunk a güssingi ferences kolostor könyvein.¹⁸

A rend saját gregorián kódexein kívül még egy területről juthatott hozzá liturgikus célú hangjelzett pergamen kéziratokhoz, s ez a magyar kultúrtörténet szemszögéből igen fontos: olyan magyar hagyományt őrző helyi egyházmegyés kottás kéziratok is a kolostorokba kerülhettek, amelyek a ferences lelkipásztori tevékenység adott területéről, pl. a csíksomlyói rendház esetében Székelyföldről származtak, s a Trienti zsinat után feleslegessé váltak. Több becses középkori hungarikumról van itt szó.¹⁹ Ezek a kódextöredékek ugyanis a magyar zenetörténet számára a legértékesebb források, hiszen az internacionális ferences liturgikus hagyománnyal szemben helyi rítus- és gregoriánvariánst, a középkori magyar gregoriánmot őrizték meg, s közvetítették a magyar (esztergomi) notáció korabeli helyi változata révén.

Néhány éve került kutatásaink látószögébe egy kottás fragmentumsorozat, amelynek darabjait jelenleg egymástól nagy távolságra található gyűjteményekben őrzik. A leletek feltárása azóta is meglepetésekkel szolgál. Legelőször 2016-ban, a Központi Papnevelő Intézet Pálos Könyvtárában figyeltünk fel egy XV. századi antifonáléból származó könyvborító szemet gyöngyörködtető magyar hangjelzésére (lásd *Facsimile 1–2*).²⁰ Ismerős volt a kotta-

¹⁶ A 2021 őszi kutatóút során viszont csak egyet találtak a helyén: az R 149 jelzetű kötetet (Francisco Maria DE CAPELLIS A BONONIA [1683], *Circulus aureus seu breve compendium ceremoniarum*. Velence.), a címlapon kéziratos bejegyzés: *Conventus Gyöngyösiensis*. Ugyanezzel a beírással: RMK I. 476 (LÉPES Bálint: *Pokoltol rettenteo es mennyei boldogsagra edesgeteo tükör*. Pápa, 1617), jelenleg a töredékkel együtt lappang, nem találtuk a helyén.

¹⁷ EMÖDI András (2010), *A Szatmári Római Katolikus Egyházmegye Műemlékkönyvtárának régi állománya*. Nagyvárad, Szatmári Római Katolikus Püspökség, Varadinum Script. 10.

¹⁸ SZENDREI 1981:114. F 508–534.

¹⁹ A Németúvárott azonosított 14 darab XIV. századi erdélyi antifonále-töredék is ebbe a forráskörbe tartozik. Vö. 11. lábjegyzet.

²⁰ A budapesti Központi Papnevelő Intézet Pálos Könyvtárának töredékanyagát 1983-ban dolgozta fel a Fragmenta Codicum kutatócsoport Mezey László irányításával. A katalógusban Fr. I. m. 87 jelzet alatt található meg az említett töredék. Lásd Ladislaus MEZEY et alii (1988), *Fragmenta Latina codicum in Bibliotheca Seminarii Cleri Hungariae Centralis*. Budapest, Akadémiai Kiadó. (Fragmenta codicum in bibliothecis Hungariae, I/2.) 84–85.

kép, hiszen már láttuk azt korábban a Gyöngyösi Ferences Könyvtár egyik antikvájának²¹ pergamen borítóján, a Zenetudományi Intézet fekete-fehér fotóanyagában – a méretazonosság azonnal megerősítette az összetartozást. Később ismét ugyanehhez az anyakódexhez vezettek a szálak: a csíksomlyói Ferences Könyvtár töredékkatalógusában találtunk újabb pergamenlevél-borítót a szóban forgó gregorián kódexből.²² A XV. századi kóruskönyvnek már három darabja állt a kutatás rendelkezésére, amikor 2018-ban váratlanul még két teljes fólió került elő a martini (turócszentmártoni) Szlovák Nemzeti Könyvtár szakolcai leletanyagában (az egyik: *Facsimile 3*), egy szlovák–magyar töredékkutató tanulmányúton mindkettőt lefejtetlen könyvborítóként találtuk meg.

Az elmúlt években részletes zenei-tartalmi elemzés alá vontuk az öt antifonáletöredéket,²³ ennek során a középkori magyar egyházmegyes kottairóhagyomány egy ritka, Erdélyhez, ezen belül Székelyföldhöz kapcsolódó változatát azonosítottuk. A hangjelzés a magyar középkor egyik legkülönlegesebb kottairása, nemzetközi összehasonlításban is az egyik legesztétikusabb-legelegánsabb középkori notáció, amelyet teljes forrás sajnos nem tartott fenn. Kizárólag kódextöredékek révén ismerhető meg, emlékeivel a *Mozaikok Erdély ismeretlen gregorián hagyományából* című monográfiában foglalkoztunk összefoglalóan.²⁴

A középkori gregorián fóliók zenei tartalmára itt és most nem térünk ki, a könyvtörténeti összefüggésekre helyeznénk inkább a hangsúlyt. A borító-töredékek által laza egységbe foglalt öt hordozókönyv közül az alábbiakban két kötet történetét próbáljuk rekonstruálni. Egyrészt azért e kettőt,²⁵ mert a budapesti Központi Papnevelő Intézet Pálos Könyvtárában őrzött kolligátum kapcsán (ez az első hordozókönyv) kutatásaink fontos adatokkal gyarapodtak korábbi publikációnk óta,²⁶ és néhány ponton módosítani szükséges

²¹ Jelzet: Ant. 674. Lásd a *Táblázatot*.

²² CZAGÁNY ZSUZSA – MUCKENHAUPT ERZSÉBET – PAPP ÁGNES (2006), Liturgikus és kottás középkori kódextöredékek a csíksomlyói Ferences Kolostor egykori könyvtárának állományában. In: MURÁNYI János (szerk.) (2006), *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2005. Társadalom-és Humántudományok*. Csíkszereda, Csíki Székely Múzeum. 149–231. 187–189: Cz. Fr. 10 (Sign. Inv. 1766–69), illetve 225: 5. kép.

²³ GILÁNYI Gabriella (2021), Newly Identified Codex Leaves from a Fifteenth-Century Transylvanian Antiphoner in Martin. In: Eva VESELOVSKÁ (ed.) *The Image of Piety in Medieval Manuscripts in Slovakia and in Europe*. Bratislava. Institute of Musicology of the Slovak Academy of Sciences. 26–41. A Pálos Könyvtár töredékének (Fr. l. m. 87) zenei-tartalmi elemzését publikáltuk kutatócsoportunk *Fragmenta Manuscriptorum Musicalium Hungariae Mediaevalis* weboldalán F 675 jelzettel. Vö. <http://fragmenta.zti.hu/f675-antiphonale-s-15-1-1-1-csonka-folio-budapest-kozponti-papnevelo-intezet-palos-konyvtara-fr-l-m-87/>

²⁴ Vö. 11. jegyzet.

²⁵ Ti. Budapest, Központi Papnevelő Intézet Pálos Könyvtár, Bbj 15 1–4.; Martin, Archiv literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice, MSBaFrSk 02845/0274 (vö. *Táblázat*).

²⁶ Vö. GILÁNYI 2019a.

az ott megjelenteket. Másfelől azért, mert a turócszentmártoni Szlovák Nemzeti Könyvtárban (Martin, Slovenskej národnej knižnice) fellelt hordozókötetek történetéről mindeddig nem szól irodalom, jöllehet egyikük érdekes possessorbejegyzéseket foglal magában. Sem ezeket, sem a 2018-ban általunk felfedezett-azonosított újabb kottás töredéket nem vonták részletes vizsgálat alá ezt megelőzően.²⁷

Táblázat.

A XV. századi erdélyi antifonáléba kötött hordozókönyvek és tulajdonosaik

<p>Budapest, Központi Papnevelő Intézet Pálos Könyvtár Jelzet: Bbj 15 1–4.</p> <p>Kolligátum – 1. Laurentius Arturus Faunteus, <i>Disputatio thologica de D. Petri ... in ecclesia Christi principatu</i>. Posnaniae, 1583. Kolligátum – 3. Stephanus Tuccius, <i>Oratio in exequiis Gregorii XIII</i>. Cracoviae, 1585. Possessor: <i>Ex libris Michaelis Tabij Canonici Vesprimiensis Archidiaconi Simighiensis 1652. – Ab R. D. Michaele Tabio donatus Conventui S. Martiny OSPB 1656. – Est Stephani Zöld Szögediensis anno 1611.</i></p>
<p>Gyöngyösi Ferences Könyvtár Jelzet: Ant 674.</p> <p>Petrus Tartaretus, <i>Clarissima singularisque totius philosophie</i>. Lyon, 1503. Possessor: <i>Conventus Gyöngyösiensis Frater Minorum Reformatorum SS. Salvatoris</i></p>
<p>Csíksereda, Csíki Székely Múzeum Jelzet: Sign. Inv. 1766–69.</p> <p>Kolligátum – 1. Augustus Rotundus, <i>De dignitate ordinis ecclesiastici regni Poloniae</i>. Cracoviae, 1582. Kolligátum – 2. Stanislaus Socolovius, <i>Compositio sive pro dote ecclesiastica et haereditate Christi ad ordines Poloniae regni ... concio</i>. Cracoviae, 1582. Kolligátum – 3. Calistus Placentinus, <i>De libero arbitrio atque eius virtute ac dignitate</i>. Trad. Lat. Ingolstadtii, 1542. Kolligátum – 4. Johannes Cochlaeus, <i>Sacerdotii ac sacrificii novae legis defensio, adversus Vuolfgangi Musculi</i>. Ingolstadtii, 1544. Kolligátum – 5. Johannes Cochlaeus, <i>Replica brevis ... adversus prolixam Responzionem Henrici Bullingeri. De scripturae et ecclesiae auctoritate</i>. Ingolstadtii, 1544. Possessor: <i>Conventus Csikiensis 1682.</i></p>
<p>Martin, Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice Jelzet: MSBaFrSk 02845/0274.</p> <p>Johannes Eck, <i>Quinta pars operum Johannis Eckii, contra Lutherum et alios declamatoria</i>. Augsburg, 1533. Possessor: <i>Conventus Zakolczensis. – Liber fratris Francisci Ozoraii de Lyppa 1533. – Donatus ab eodem iusto precio fratri Franciscus a Zegedino et ab eo Petro de Mekche.</i></p>
<p>Martin, Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice Jelzet: MSBaFrSk 25757.</p> <p>Stanislaw Hozyusz, <i>Confessio catholicae fidei</i>. Vienna, 1561. Possessor: <i>Conventus Zakolczensis.</i></p>

²⁷ A zenei-tartalmi elemzés friss eredményeit vö. GILÁNYI 2021:31–33.

Nemcsak a két említett könyv (a Pálos Könyvtár jezsuita kolligátuma, illetve a Szlovák Nemzeti Könyvtárban Johannes Eck homiliáriuma), hanem mind az öt tartalmaz tulajdonosra utaló bejegyzéseket, intézmény- vagy személyneveket. Négy kötet ferences kolostort nevez meg possessorként (igaz, e bejegyzések némelyike késői, XVIII. századi lehet): egy kötet a gyöngyösi, egy a csíksomlyói, kettő a szakolcai ferences kolostorban volt (lásd *Táblázat*). Kivételes ebből a szempontból a Központi Papnevelő Intézet Pálos Könyvtárának hordozókötetete, egy jezsuita kolligátum, benne Laurentius Fauntus 1583-ban Poznanban kiadott *Disputatio Theologica*-jával és Stephanus Tuccius *Oratio in exequiis Gregorii XIII* című, 1585-ben Krakkóban kiadott írásával – e kolligátum az egyetlen az ötből, amelyben nem található utólagos ferences intézménymegjelölés. Viszont a beírt személynevek segítségével ennek a kötetnek a története is követhető 1611-től, és mint látni fogjuk, mégiscsak kapcsolatba hozható valamiképp ferences kolostorral.

A Pálos Könyvtár kötet-előzéklapjának kézírása Tabi Mihály veszprémi kanonokot, somogyi archidiakónust nevez meg tulajdonosként (*Ex libris Michaelis Tabij Canonici Vesprimiensis Archidiaconi Simighiensis 1652*) (*Facsimile 4*). A címlapon is olvashatjuk Tabi Mihály nevét a Szegedi Zöld István név fölött, amelynek áthúzása azt jelzi, egy korábbi tulajdonosról van szó. A két név, Tabi Mihály és Szegedi Zöld István, nem ismeretlen a könyvtörténészek előtt. Tabi Mihályt a gyöngyösi ősnymtatványok, antikvák kora újkori tulajdonosait számba vevő munkáiban Soltész Zoltánné gyöngyösi possessorokként említi.²⁸ Nem ő az első: Ethei Sebők László és Dezséri Bachó László is a gyöngyösi plébánia első káplánjaként nevezték meg Tabit.²⁹ A kötet tehát Gyöngyösön volt, itt került Tabi Mihályhoz, feltehetően káplántársra, Szegedi Zöld István tulajdonából. Izgalmas egybeesés, hogy a kevés hódoltságkori gyöngyösi plébános közül mindjárt kettő is a látóterünkbe kerül.³⁰ A személyeket a könyv mellett összeköti az is, hogy mindketten jelentős egyházi karriert futottak be pályafutásuk későbbi szakaszában.³¹

²⁸ SOLTÉSZ Zoltánné (1993), A gyöngyösi ferences könyvtár ősnymtatványainak possessorai, *Magyar Könyvszemle* 109, 2. 129–145. 140. SOLTÉSZ Zoltánné (1997), Neves possessorok újabban felismert kötetei II, *Magyar Könyvszemle* 113, 3. 266–281. 279–280.

²⁹ „1624-ben pedig Püspöki Katalin egy szőlőt hagy örökre a gyöngyösi káplánoknak a püspöki hegyen... Ekkor Szegedy István volt plébános, és Taby Mihály az első káplán.” Vö. ETHEI SEBŐK László (1880), *Gyöngyös és vidéke története*. Gyöngyös, Herzog. 147; vö. továbbá DEZSÉRI BACHÓ László (1941), *Gyöngyös város a török hódoltság idejében*. Gyöngyös, Herzog. 121.

³⁰ Lásd MOLNÁR Antal (2005), *Mezőváros és katolicizmus. Katolikus egyház az egri püspökség hódoltsági területein a 17. században*. Budapest, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartomány Levéltára (METEM könyvek, 9.) 35–42.

³¹ Szegedit a fellelt iratok 1646-ban már plébánosként és hevesi esperesként említik. Vö. MOLNÁR (2005):38.

Tabi Mihály neve egy másik kötetben is olvasható, amelyet jelenleg a Gyöngyösi Ferences Könyvtár állományában őriznek: Petrus de Palude szentek ünnepeire szóló *Sermones*-kötetében 1657-es dátum mellett szerepel.³² Legkorábban a nevezett halálát követően kerülhetett a ferences kolostorba a könyv, sajnos ezt tisztázó adat nem maradt fenn.³³

Szegedi István hosszú élettartamára utaló korai dátumok szerepelnek a kolligátumban (*Est Stephani Zöld Szögediensis anno 1611*) és a Palude-kötet possessor-bejegyzésben is: *Ex libris. Stephanj Zöld Szögediensis parochj tunc Szent Ersebetiensis anno 1610*. A szóban forgó Szent Erzsébet egyház Szegedi Zöld István nevével összefüggésben egy tizedbevételekhez kapcsolódó 1605-ös nyugtátványon is megjelenik, amelyet Szederkényi Nándor Heves vármegye történetével foglalkozó munkájában ismertet.³⁴ A nyugtán a Szegedi Zöld István itt a „szenterzsébeti egyház szolgájaként” szerepel, ő az, aki „a tizedbevételekből a debroi járásban, illetékét teljesen, a nyolczadot s a káptalani cathedraicumot parochiája s filiái, ugymint Szent-Erzsébet, Várasszó és Szent-Domonkos javára kezéhez vette sept. 1-én.” A Szent Erzsébet-egyház azonosítása azonban nem magától értetődő. Szegedi későbbi gyöngyösi működéséből kiindulva³⁵ elsősorban a gyöngyösi Szent Erzsébet-ispotálytemplomra gondolhatnánk, amelyet a XVII. század legelején állítottak helyre, onnantól dokumentálható működése.³⁶ A dátumok elsősorban nem állnak ellentmondásban, sőt, támogatják egymást.

Az ispotálytemplomot a szakirodalom a betelepülő szlovák népesség katolikus hitre térítésének helyszínéként említi, de csak az 1620-as évektől kezdődően.³⁷ Ám a század korai éveiben csak egyetlen tanács által kineve-

³² Petrus de Palude, *Sermones de sanctis*. Strassburg, 1488. Inc. 178. Vö. SAJÓ Géza – SOLTÉSZ Erzsébet (szerk.) (1970), *Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. 2662d. Vö. továbbá SOLTÉSZ 1993:140.

³³ A legkorábbi gyöngyösi könyvlista (1613–1620) említi Palude *Sermones*-ét, ám a temporálét és a szanktorálét is (*Sermones Petrj de Palude de tempore et Sanctis*). Ebből és a jegyzék korából arra következtetünk, hogy ez nem Tabi példánya lehetett, hiszen az csak a szentek ünnepeire szóló szerzőket tartalmazta, hanem egy másik, teljesebb kötet. A gyöngyösi könyvjegyzéket vö. ZVARA Edina – MONOK István (2001), *Katolikus intézményi könyvtárak Magyarországon 1526–1726*. Szeged, Scriptum, 310. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 9/1). Palude *Sermones*: 312, 94. tétel.

³⁴ SZEDERKÉNYI Nándor (1891), *Heves vármegye története III. Egervára elestétől visszavételéig. 1596–1687*. Eger, Érseki Lyceumi Nyomda. 26.; ZSINKA Ferenc (szerk.) (1929), *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár XIII*. Budapest, Magyar Protestáns Irodalmi Társaság. 53: „Hevesvármegye, Bükkszenterzsébet: Szegedi Zöld István”. A nyugtákon feltűnő lelkész/plébános megnevezések Zsinka szerint is következtetlenné, nem utalnak egyértelműen az egyházi személy felekezeti hovatartozására. Szegedi Zöld István bizonyosan nem protestáns lelkész, hanem katolikus pap volt.

³⁵ Lásd a 29. és a 31. lábjegyzet.

³⁶ MOLNÁR 2005:108–109.

³⁷ Például DEZSÉRI BACHÓ László (1944), *A gyöngyösi templomok története*. Gyöngyös. 110.

zett plébánosról olvashatunk, Sidnich Miklósról, a Szent Bertalan-templom Rózsafüzér oltárának mesteréről, s az ispotálytemplom saját papot később már nagy valószínűséggel nem kapott.³⁸ Szegedi itt nem lehetett plébános.

A nyugtatónyban említett évszám ráadásul korábbi, mint a kolligátumbeli tulajdonosi bejegyzés, 1605-ös és nem 1611-es, és a rajta olvasható Szenterszébet két filiával szerepel. Ez bizonyítja, hogy a plébánia a Gyöngyöستől nagyjából 40 kilométerre északkeletre található Szenterszébet (Bükkszenterszébet) lehetett, hiszen az említett filiák, Váraszó és Szentdomonkos, itteni szomszédos falvak. A Gyöngyösi Ferences Könyvtárban a Palude prédikációgyűjteményébe írt 1610, sőt, a Pálos Könyvtár kottás pergamenrel borított jezsuita kolligátumának 1611-es évszáma Szegedi Istvánt tehát még bükkszenterszébeti plébánosként találhatta.

A két könyv nagy valószínűséggel Szegedi évtizedekkel későbbi halálakor kerülhetett új tulajdonoshoz, Tabi Mihályhoz, Szegedi egykori káplántársához. A kötetek innentől viszont bizonyosan eltávolodtak egymás közeléből. Míg Petrus de Palude beszédgyűjteménye Gyöngyösön maradt és végül a ferences kolostorba került, a poznani kiadású kolligátumot, amelyet az erdélyi antifonále egy darabjába kötöttek, feltehetően Pannónhalmára vitték: az egyik bejegyzés szerint az akkor már veszprémi kanonok Tabi Mihály 1656-ban az apátságnak adományozta.³⁹

Jó volna tudni, mikor és hol kötötték be a Pálos Könyvtár kolligátumát, Szegedi, majd Tabi könyvét a XV. század erdélyi antifonále leveleibe. Csak egy támpontunk van erre nézve, az 1656-os évszám, amely *terminus ante quem*ként jelölhető ki: a könyv pergamen borítójával ekkor került Pannónhalmára, majd onnan évszázadok múltán a budapesti szeminárium Pálos Könyvtárba. A pergamen és hordozója az 1980-as években vált szét, ekkor fejtették le nagy gondossággal a Fragmenta Codicum kutatócsoport megbízásából. Biztosan tehát nem állíthatjuk, de a jelek arra mutatnak, Gyöngyösön köthették be a kötetet valamikor 1656 előtt. Talán könyvkötésben is járatos ferences testvérek végezheték a műveletet, másképp nemigen kerülhetett volna ugyanabba az erdélyi egyházmegyes antifonále-borítóba a könyv, melynek töredéktársai mind valamiképp ferences intézményhálózat-hoz kapcsolható könyveken maradtak fenn. Ráadásul ezek között szerepel Tartaretus *Clarissima singularisque totius philosophie* című műve (lásd *Táblázat*),⁴⁰ amelybe a 1721-ben beírták a *Conventus Gyöngyösiensis Frater Minorum Reformatorem SS. Salvatoris* szöveget. A kódex, vagy még na-

³⁸ A Szent Erzsébet ispotálytemplomban Sidnich Miklós, a Szent Bertalan-templom Rózsafüzér oltárának mestere látott el plébánosi teendőket 1602-től, s az ispotály ezután valószínűleg nem kapott többé saját papot. Lásd MOLNÁR 2005:110.

³⁹ *Ab R. D. Michaele Tabio donatus Conventui S. Martiniy OSPB 1656.*

⁴⁰ Az antifonále egyik töredékébe kötött Ant 674 jelzetű kötet jelenleg is a Gyöngyösi Ferences Könyvtárban őrzött antikva.

gyobb valószínűséggel nem a teljes korpusz, hanem annak pergamenlevelei ferencesek útján kerülhettek el Erdélyből – hogy már csak darabok lehettek, az mutatja, hogy csíksomlyói könyvre kötve is találtunk ebből az anyakódexből.⁴¹ Ezen a ponton meg kell állnunk a következtetésekkel: a könyvkötéssel kapcsolatos kérdések végiggondolása a jövő feladatai közé tartozik, s bizonyosan nem csak zenetörténész kompetenciája, reményeink szerint más tudományterület eredményei lendíthetik majd tovább a kutatást.

Hogy a kottás kódexlevélbe kötött Tabi-féle kötet tényleg Pannonhalmára került-e, azt a Récsey Viktor által kiadott 1658-as pannonhalmi könyvtárjegyzék megerősíteni látszik: listáján szerepel Fauntus *Disputatio Theologica*-ja.⁴² Persze nem zárható ki teljesen, hogy Magger Placid apát egy másik példányt is beszerzett korábban, de ez az egybeesés a fent ismertetett körülményekkel karöltve mégis inkább azt sugallná, hogy a jegyzékben szereplő tétel a két évvel korábban ajándékba kapott gyöngyösi kötet, Szegedi István és Tabi Mihály könyve lehetett.⁴³

A XVIII. század végén került a kolligátum II. József abolíciós rendelete nyomán az Egyetemi Könyvtár állományába, majd a Központi Papnevelő Intézet Pálos Könyvtárába, amelyet az Egyetemi Könyvtár fölös kötetpéldányaiból töltöttek fel a XIX. század elején. A kolligátum végül itt lelt tartósan otthonra, lefejtett, szakszerűen feldolgozott és tárolt középkori pergamen borítójával együtt. Hogy a pazarul kottázott antifonálelevél talán önmagában is elvezetett volna a gyöngyösi ferencesekhez, azt a kolostori könyvgyűjtemény Tartaretus-antikvája bizonyítja, amelyet ugyanebből a kódexből származó töredékbe kötöttek be. A kódexborítók egyezése nem lehet véletlen: a Pálos Könyvtár kötetének sorsa vékony szálon mégis összefonódni látszik a ferencesekkel és a másik négy hordozókötetel: talán mind az öt – közöttük a gyöngyösi plébánosok kötete – a ferenceseknél kapott szép pergamen borítót.

Az erdélyi antifonále társtöredékeivel fedett kötetek közül az egyik Szlovákiában őrzött könyv is részben megfejthető possessorbejegyzésével tűnik ki. Ahogy már utaltunk rá, 2018-ban két új fóliót fedeztünk fel XV. századi erdélyi antifonálénkából a turócszentártoni Szlovák Nemzeti Könyvtárban, közülük az egyik a katolikus hitvitázó, Johannes Eck ötkötetes beszédgyűj-

⁴¹ Vö. Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda Jelzet: Sign. Inv. 1766–69.

⁴² RÉCSEY Viktor (1902), *A pannonhalmi Főapátság könyvtárának jegyzéke 1658-ban, Magger András Placid főapát kormánya alatt*. Budapest: Neuwald. 23, 425. tétel: *Disputatio. Theologica D. Petri et Romani Pontificis successoris eius in Ecclesia Christi principatu*.

⁴³ Magger Placid a korábban elszegényedett bencés könyvtár gyarapítását szívügyének tekintette, s feltehető, hogy a több mint 2000 tételre növelt új állomány részben a Tabi Mihályéhoz hasonló adományok révén gyűjthette össze.

teményét borítja (*Facsimile 5*).⁴⁴ A kötetet és a kódextöredéket szlovák könyvtörténészek ugyan katalogizálták korábban,⁴⁵ legújabban Eduard Lazorík a Szlovák Nemzeti Könyvtárba került szlovákiai ferences könyvanyag kódextöredékeit számba vevő kötete említi őket,⁴⁶ ám a magyar nevek nyomába sem ő, sem szlovák kollégái nem eredtek.

A homiliarium legelején, az adventi evangéliummagyarázatoknál kézírás betűzhető: *Liber fratris Francisci Ozoray de Lyppa, 1533*, ezt később áthúzták (*Táblázat*). Elsőként az tűnik fel, hogy a possessorbejegyzés dátuma egybeesik a mű kiadásának címlapon látható időpontjával.⁴⁷ A szakolcai kolostor nevéből kiindulva korábbi ferences possessorra gondolnánk, még ha szokatlan is ilyen esetben a könyvtulajdon jelzése. Egy Lippán működő Ozorai Ferencet kerestünk a XVI. század első feléből: az alábbi gondolat-kísérlet egy lehetséges megoldást vázol.

Az Ozorai Ferenc név ismerősen cseng a zenetörténész számára, az ún. Ozorai-graduále ferences gregorián kézirat ragadványnevéből emlékezhet rá. A szóban forgó kötet egy XVI. századi kéziratot ferences gregorián-kolligátum, amely jelenleg az ELTE Egyetemi Könyvtár Kézirattárában található.⁴⁸ A kolligátum a rend középkori liturgikus gyakorlatának megfelelő kuriális, kvadrát notációval lejegyzett énekeket tartalmaz.⁴⁹ Ragadványnevét a kötet végére beírt Ferenc de Hozora után kapta, 1529-ben ő lehetett a legutolsó főlíók kottázója. A közeli dátumok (1533 és 1529) és az azonos helyszín (Lippa) alapján joggal vetődhet fel, vajon e két Ozorai Ferenc egyazon személy lehetett-e. Kósa Ödön XVIII. századi ferences provinciális

⁴⁴ Slovenská národná knižnica, jelzet: MSBaFrSk 02845/02745.

⁴⁵ Klára KOMOROVÁ – Helena SAKTOROVÁ (2014), *Generálny katalóg tlači 16. storočia zachovaných na území Slovenska: III. zväzok. Tlače 16. storočia vo františkánskych knižniciach*. Martin, Slovenská národná knižnica. 200.

⁴⁶ Eduard LAZORÍK (2019), *Stredoveké rukopisné fragmenty na tlačiach 16. storočia z fondu františkánskych knižnic Slovenskej národnej knižnice*. Martin, Slovenská národná knižnica. 132:Nr. 42.

⁴⁷ Mintha a teljes liturgikus évre szóló, reformációellenes üzenetű beszédgyűjtemény-sorozat első kötetének gyors beszerzése azt sugallaná, várták a kötetet. Abban, hogy Johannes Eck kötetei több erdélyi gyűjteményben is fellelhetők, a szerző helyi népszerűsége érződik a könyvtörténészek szerint is, a beszédek bizonyára kapóra jöttek a vallási viták által megosztott száz városok egyre szűkülő katolikus közösségei számára. Jóllehet még csak 1533-ban vagyunk, az erdélyi ferencesek beszerzése mögött is a veszélyes tanok elleni küzdelem húzódnak meg: nem találhattak volna alkalmasabb eszközt e célra az egyik legelkötelezettebb Luther-ellenfél, a lipcsei disputában szenvedélyesen felszólaló teológiai professzor beszédeinél. Vö. Paula COTOI, *Sermon Collections of Iohannes Eck in Transylvanian Libraries, Studia Universitatis Babeş-Bolyai – Historia* 62, 1. 11–22.

⁴⁸ Ozorai-graduále, XV–XVI. század, ELTE Egyetemi Könyvtár és Kézirattár, Cod. Lat. 124.

⁴⁹ A kottás töredékgyűjtemény külön érdekessége, hogy gregorián éneken kívül primitív orgánumstílusban készült többszólamú tételek (karácsonyi olvasmány, Mária-alleluja) maradtak fenn benne, tehát a nagyon csekély hazai vokális polifónia emlékmagyarázatát gyarapító értékes forrásról van szó.

munkája nyomán Karácsonyi János rendtörténete egy énekben járatos Ferenc testvért említ Lippán, akit épp 1533-ban, tehát a homiliárium kiadásának, egyúttal a possessorbejegyzés születésének évében neveztek ki éneklőnek a lippai ferencesek templomába,⁵⁰ a felvetés tehát nem áll minden alap nélkül.

Az Eck-féle beszédgyűjtemény második possessorbejegyzése (lásd *Táblázat*) újabb nevekkkel szolgál: Szegedi Ferenchez, majd Mekcsei Péterhez került a kötet.⁵¹ Itt ismét lippai kötődés tapintható, amely a fenti könyvutat alátámaszthatja: a lippai kolostorban ugyanis nyomát találjuk egy Szegedi Ferenc nevű testvérnek. Az utolsó lippai guardiánt hívták így, akit a kolostor 1551-es elvesztésével összefüggésben név szerint említ Karácsonyi rendtörténete.⁵² A lippai várak ellen jövő keresztény seregek és a törökök végső összecsapása során, 1551 végén a kolostort földig rombolták, s az életben maradt testvéreknek azt végleg el kellett hagyniuk. Szegedi Ferenc lippai őr is a túlélők között volt, őt az 1559-es pozsonyi közgyűlésen a mariánus rendtartomány provinciálisává választották.⁵³ A kötet bejegyzésében szereplő másik személy, Mekcsei Péter is azonosítható személy, a keszthelyi, majd váradi őr is viselte a provinciális tisztséget akkoriban (1551-ben, 1554-ben és 1559-ben), lakhelye Pozsonyban volt.⁵⁴ A kötet tehát talán Pozsonyban is járt, majd ismeretlen körülmények között és időpontban a szalvatoriánusok szakolcai rendházába került. 1950-ben, az államosítás után a Szlovák Nemzeti Könyvtár lett a hatalmas könyv otthona,⁵⁵ ahol régi pergamen borítójával egységben lelhető fel ma a szakolcai leletanyag részeként.

Az azonos kódexből származó, utólag egyesített és rekonstruált kottás töredékből vizsgálatok a középpontba kerülnek azok hordozói is. Vizsgálat tárgyát képezhetik a kötés körülményei, a kötetek közötti kapcsolatok, vagy akár e kapcsolatok hiánya. Bízunk benne, hogy a szóban forgó öt gregorián kódexlevél mellé a jövőben újabb töredékeket helyezhetünk, s ezek nemcsak a középkori antifonále anyakódexet gyarapítják majd újabb fóliókkal, hanem a hordozókötetek számát is, s ezzel újabb adatokat tárnak fel

⁵⁰ Ferenc testvér ezen kívül feladatául kapta a női harmadrend, a beginák lelki vezetését, vagyis mind zenei, mind lelképásztori teendői voltak, azaz napi munkájához a szóban forgó könyvtípusokra, graduáléra és homiliáriumra egyaránt szüksége lehetett. Vö. KARÁCSONYI János (1923), *Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig I. A mariánus ferenczrendűek tartománya*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1923, 198.

⁵¹ A bejegyzés elolvasásához köszönöm szépen Hende Fanni segítségét.

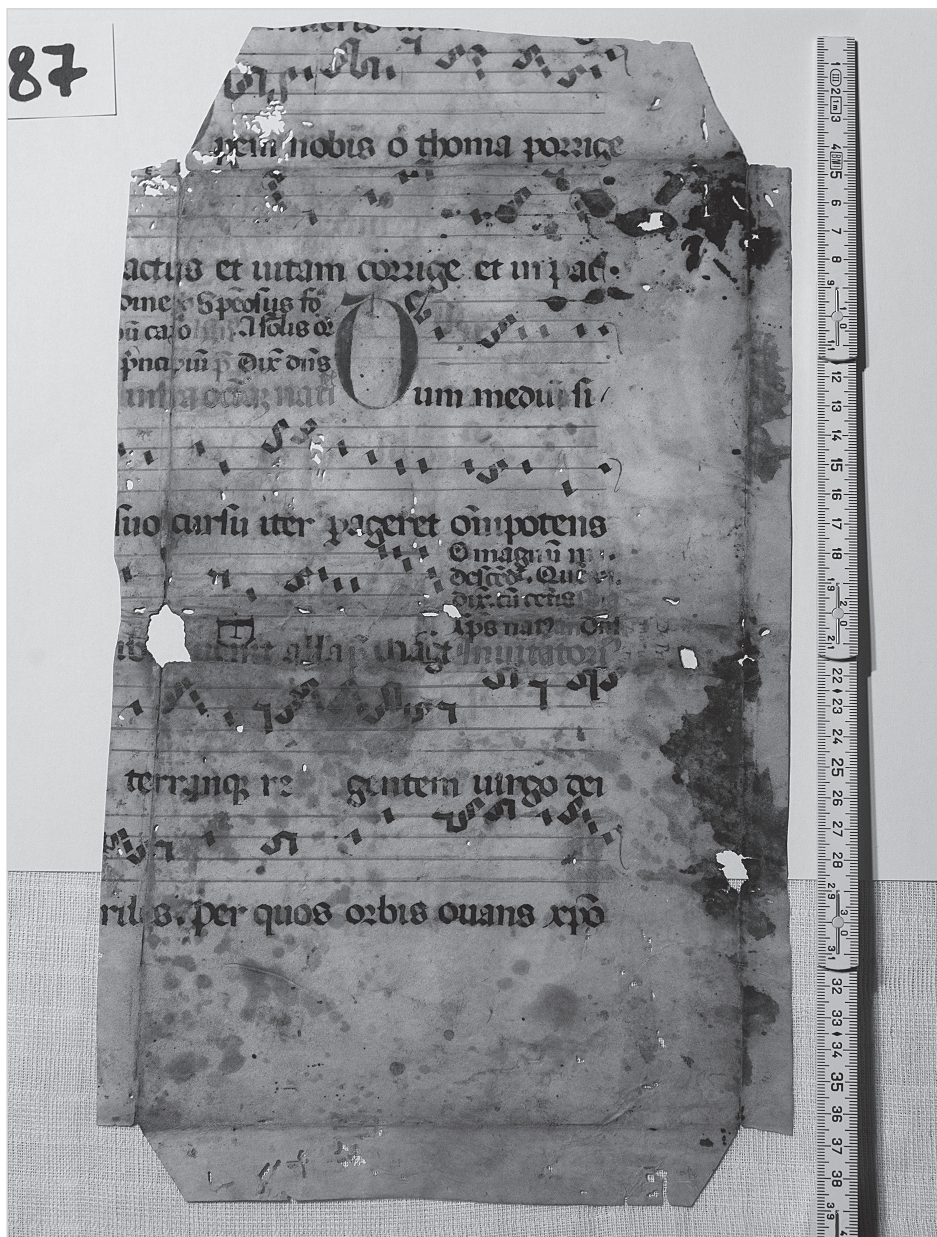
⁵² KARÁCSONYI 1923:100.

⁵³ KARÁCSONYI 1923:99.

⁵⁴ KARÁCSONYI (1923):105.

⁵⁵ ZVARA Edina (2010), Ferencesek Szokolcán a 16–17. században, *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 2010, 3–4. 23–44. 44.

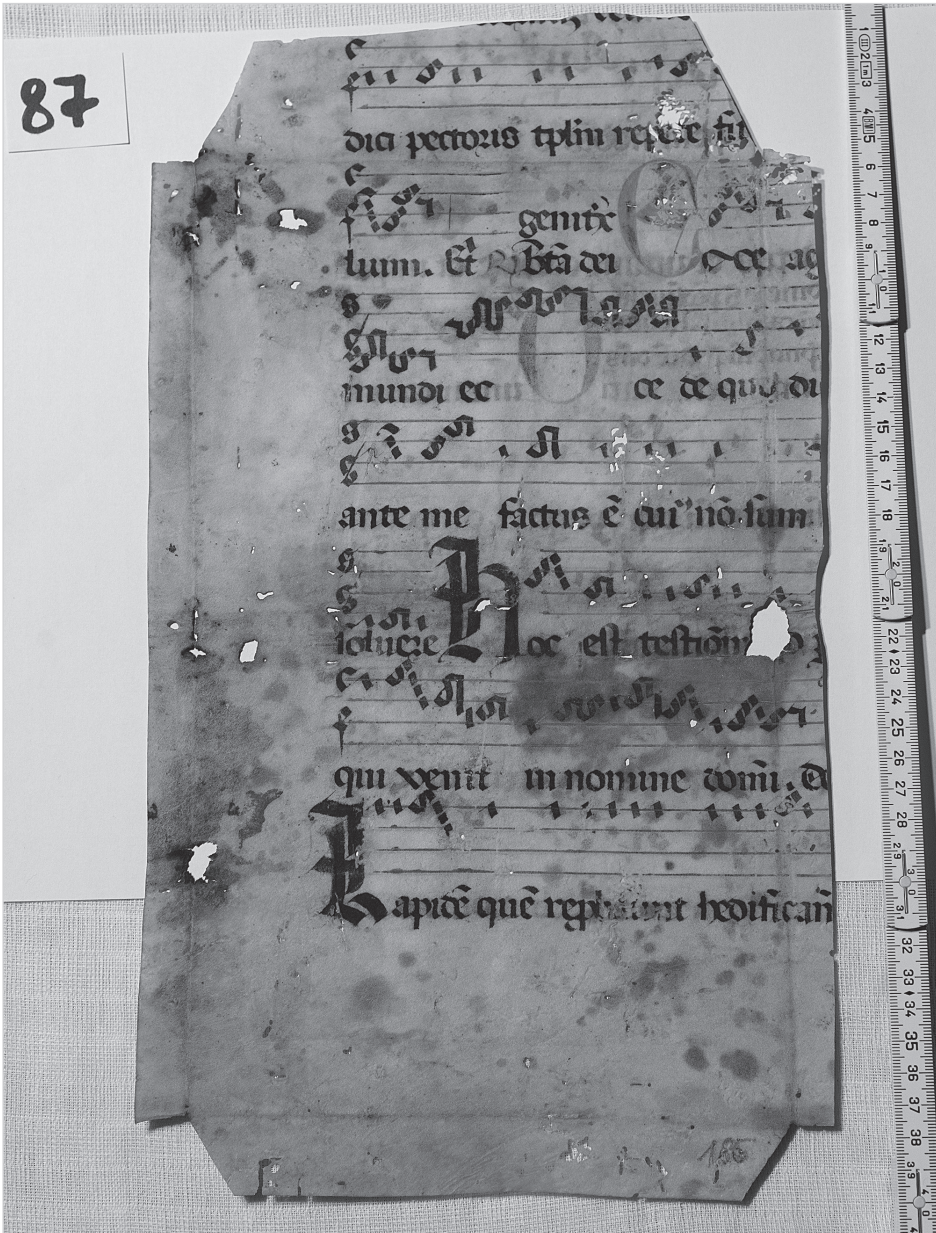
könyvtulajdonosokról, egyházi közösségek, például a ferences rend kora újkori-újkorai könyvkultúrájáról, könyvkötészeti szokásairól.

Facsimile 1.

Budapest, Központi Papnevelő Intézet Pálos Könyvtár, Bbj 15 1-4 borítója, Fr. 1. m. 87.

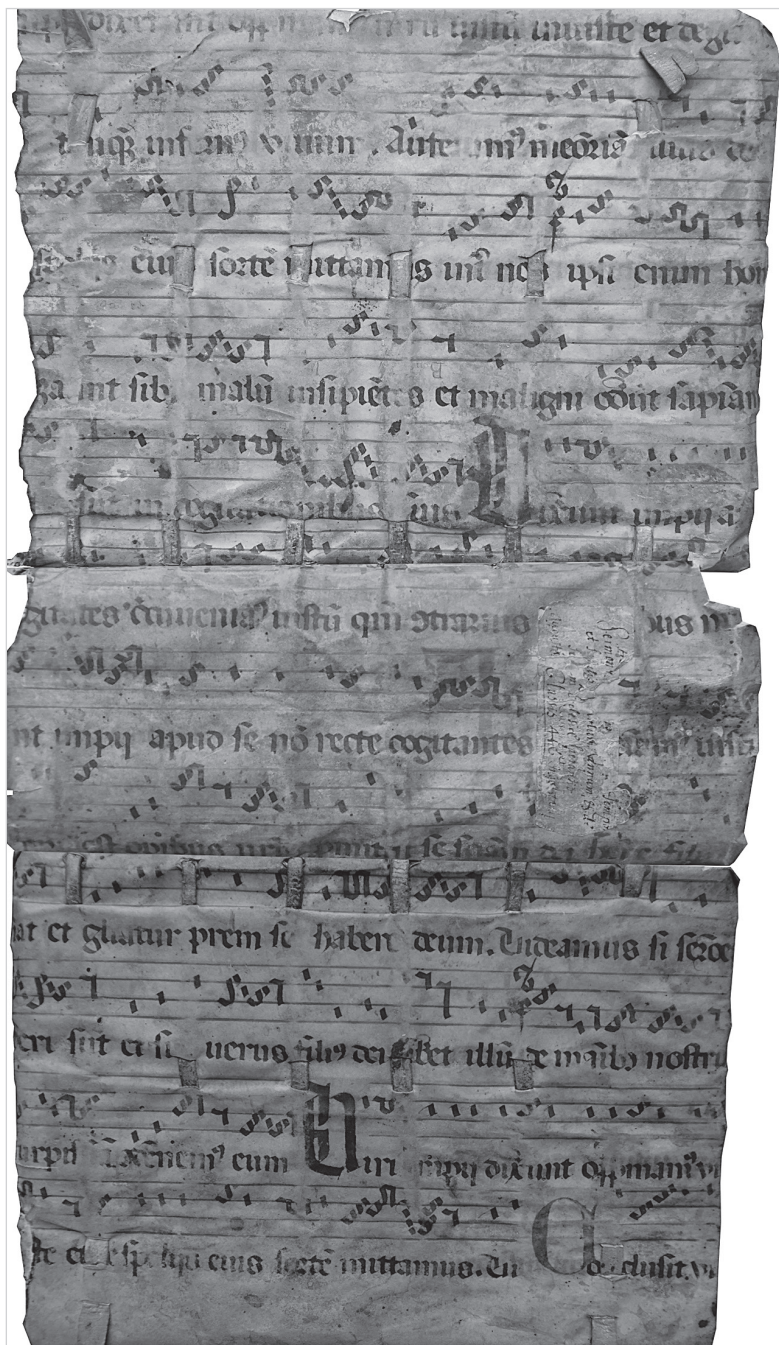
XV. századi erdélyi antifonále, f. recto: Becket Tamás zsolozsmája, laudes

Facsimile 2.

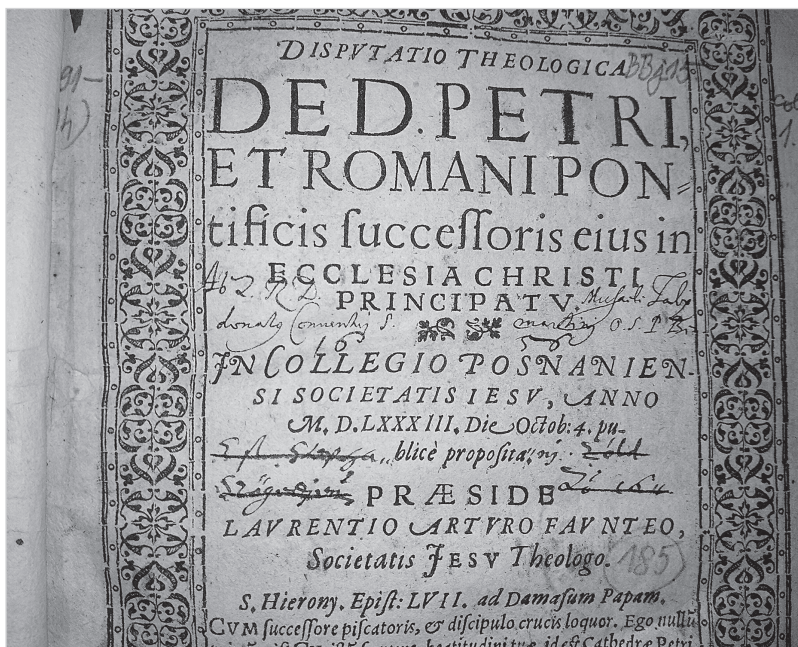
Budapest, Központi Papnevelő Intézet Pálos Könyvtár, Bbj 15 1-4 borítója, Fr. 1. m. 87.
XV. századi erdélyi antifonále, f. verso: karácsony oktavájának zsolozsmája, matutinum

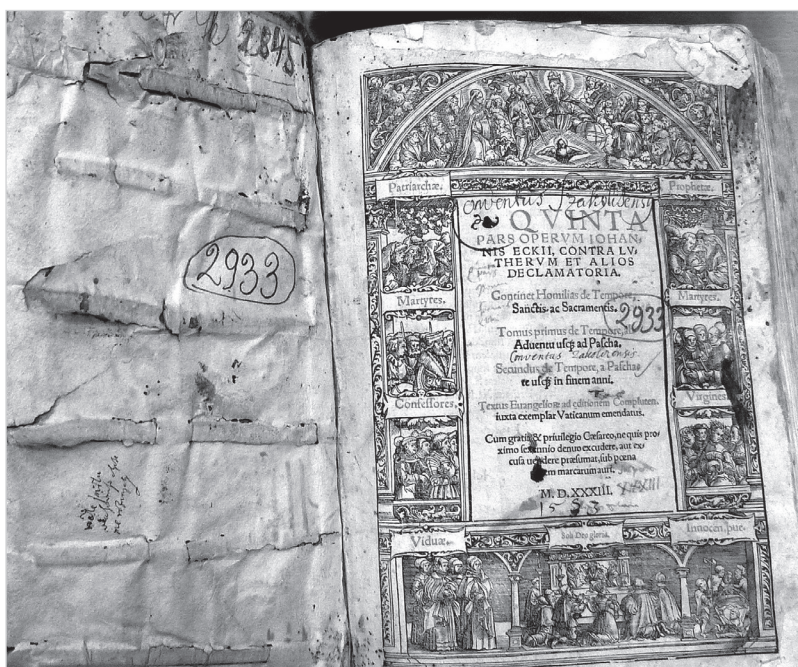

Facsimile 3.

Martin, Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice, MSBaFrSk 02845/0274 borítója. XV. századi erdélyi antifonále: nagyheti hétfő zsolozsmája, matutinum

Facsimile 4. Budapest, Központi Papnevelő Intézet Pálos Könyvtár, Bbj 15 1–4 címlapja

Facsimile 5. Martin, Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice, MSBaFrSk 02845/0274 címlapja